

РЕЦЕНЗИЯ

от

доц. д-р Диляна Денчева

на

дисертационния труд на Галина Стоянова Кръстева

„ПРЕВОДНИ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРИ ПРИЧАСТИЯТА В ПОЛСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК”,

представен за публична защита

за присъждане на научната и образователна степен „доктор”

Представените от Галина Кръстева материали са в пълно съответствие с изискванията за публична защита, упоменати в Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски”.

Галина Кръстева е възпитаничка на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – притежава магистърска степен от Факултета по славянски филологии (специалност „Славянска филология“, полски профил) и бакалавърска степен със специалност „Минало и настояще на Югоизточна Европа“. От 2012 г. е редовна докторантка към Катедрата по славянско езикознание. В образователната ѝ визитка се включват участия в програми за международна студентска мобилност, конференции, проекти и курсове.

Дисертационният труд, представен за обсъждане и публична защита, е с общ обем от 230 страници и е структуриран в увод (4-9 стр.), първа (9-60 стр.), втора (61-131 стр.) и трета (132-202 стр.) глава, заключение (215-228 стр.), източници на емпиричния материал (229 стр.) и библиография, съставена от 43 позиции (230-233 стр.). В отделно книжно тяло се съдържат Приложение №1 (1-94 стр.) и Приложение №2 (1-31 стр.), които са оформени като таблици и в които е систематизиран целият богат емпиричен материал (общо 1398 преводни двойки).

В уводната част прецизно и ясно са очертани предметът на изследването (полските и българските нелични глаголни форми в ролята им на транслеми), обектът на изследването (един полски и един български художествен текст с техните преводни репрезентации), а също и целта на изследването (да установи, систематизира и анализира

преводните трансформации, възникнали по време на преводния процес и в двата езика). Посочени са задачите, съпътстващи постигането на изложената цел и основният методологически инструментариум. Изборът на източниците на емпиричния материал е обстойно и убедително аргументиран. Заслужава си в случая да се отбележи, че намирам избора на художествена литература за успешен подход, защото художественият текст предполага разкриването не само на функционалните характеристики на причастията, но и проявата на стилите им специфики.

Още в началото на дисертацията е очертан терминологичният апарат, с който се борави – дисертантката представя полските причастия с техните оригинални названия, но с уговорката, че по-нататък в текста ще се придържа към българската терминологична традиция. Що се отнася до често повтарящия се в текста термин *абсолютен еквивалент*, той също е обоснован като произход и собствена интерпретация.

За труда е характерно наличието на своеобразна двуплановост, която е иманентно обусловена. Тя се очертава веднъж по линия на съпоставителния характер на дисертацията и се проявява в описанието, обсъждането и анализирането на нефинитните полски и български форми. Втори път се проявява по отношение на теоретичния фундамент, на който се опира изследването. Затова, логично, в първа глава („Видове причастия и преводни трансформации“) са обединени теоретичната база на причастията като морфологично явление и теорията на преводните трансформации като поле от транслатологията, на което причастията от двата езика се срещат вече в ролята на преводни единици.

И при двете теоретични бази прави впечатление солидната библиографска подложка и подходящият подбор на научни трудове.

Описвайки характеристиките на причастията, Г. Кръстева представя мнения, тези и дори полемики на водещи български и полски езиковеди, сред които Ив. Куцаров, Р. Ницолова, П. Пашов, В. Косеска-Тошева и др. Детайлно е проучен и използван като теоретична база христоматийният труд на Ив. Гугуланова „Българските причастия и деепричастия в славянски контекст“, който действително, както твърди в предговора му В. Радева, се нарежда сред класическите съпоставителни изследвания, на които могат да се опират бъдещите проучвания.

Всяко от типовете причастия е разгледано в отделен подраздел, който е и общ за формите от двата езика. Това структурно решение позволява към тях да се подходи от съпоставителна гледна точка и да се очертаят приликите и разликите между полската и българската партиципна система. Обособени са групи на деепричастията, сегашните деятелни причастия, миналите деятелни причастия, миналите страдателни причастия и предикативните форми на -по, -то.

Общата и частната характеристика на нефинитните форми е сравнително изчерпателна. Макар и не съвсем последователно, българските и полските причастия са представени и с техния исторически развой. Отбелязана е хибридната им природа, анализирани са в семантичен план и съответно са представени синтактичните им функции.

Не са пропуснати структурните им особености, като са описани и механизмите на образуването им. В отделни подраздели са обособени две характеристики на причастията: процесите на адекватизация и спецификите на протичането им в двата езика, както и способността на причастията да изпълняват полупредикативна, при това примарна, функция.

Второто научно поле, в което се разполага изследването, е транслатологията. Работата на Г. Кръстева се присъединява към редицата проучвания от последните години, които представят различни конкретни аспекти на взаимодействието на оригиналния и преводния текст (междуетиковата омонимия, темпоралната асиметрия, превода на стилистични средства и др.). Във фокуса на изследователския интерес в случая застава проблематиката на преводните трансформации.

Авторката подхожда към понятието *трансформация* методично – тръгва от широките му и гъвкави граници, очертани в речниковите дефиниции на различни по характер речници, напр. тълковни и на чуждите думи, преминава към първата му лингвистична реализация, срещана в разработките на Чомски и стига до появата му като *sensu stricto* транслатологичен термин. Теоретичните интерпретации на термина *преводна трансформация* отразяват преди всичко схващанията на руската и българската школа, които се разполагат основно в структуралистичната методологическа парадигма, а тя, както посочва И. Ликоманова за първи път формулира понятията *преводна еквивалентност*, *преводна единица*, *междуетикова асиметрия*, *преводни съответствия и трансформации*. Дисертантката представя вижданията за трансформациите на Бархударов (замена на едни езикови единици с други), Комисаров (операционна единица на преводния процес), Швейцер (метафорично понятие) и др. Българската транслатология е представена от А. Людсканов, Ив. Васева, Св. Томанова, И. Ликоманова и др. Основен общ елемент между схващанията на изброените транслатолози е разбирането, че преводните трансформации обемат явления от различните езикови равнища, постулат, към който и дисертантката се придържа по-нататък в текста.

Базисен за дисертацията е трудът на И. Ликоманова „Славяно-славянският превод“, който е възможно най-добрият избор на теоретична опора, предвид емпиричната езикова сфера, в която се разполага изследването, а именно – на близкородствени славянски езици. В цитираната монография И. Ликоманова обобщава трансформационните разновидности, постулира ги като теоретико-практическо постижение на транслатологията и изработва ясна и синтезирана класификация на преводните трансформации. Тази класификация, освен че е подробно представена в първата глава на дисертацията на Г. Кръстева, заляга и в следващите две глави на изследването при анализа на емпиричния материал. Става дума за първичната подялба на трансформациите на облигаторни и факултативни, по-нататъшното обособяване на граматични и лексикални и очертаването в техните рамки на морфологични, синтактични и словоредни трансформации от една страна и добавки, изпускания, подмени и транспозиции от друга.

В първата глава е постулирано и разбирането на авторката за преводните трансформации. Не става ясно до каква степен формулираната дефиниция се опира на предходни, вече постулирани дефиниции и каква е степента им на индивидуална интерпретация от страна на авторката.

Втората глава на дисертацията е със заглавие „Превод на полските причастия и деепричастия в българския език“. В нея, във функцията на обект на изследването, влиза книгата на Олга Токарчук „Dom posny, dom dzienny“ и преводът ѝ на български език „Дом нощен, дом дневен“. Главата е с ясна и логична структура – в шест последователни раздела са обособени полските нефинитни форми, като в отделни точки са представени преводаческите решения за всеки тип причастие, срещнат в текста. Тази част от работата има за цел да представи, констатира и коментира възможностите за постигане на преводна еквивалентност, както и да определи типа преводна трансформация там, където тя е извършена. В седмия подраздел на главата са представени и обобщени резултатите от анализа, като тук към методологичния инструментариум се включва и статистическият подход. В резултат на извършен количествен анализ транслемите са представени в цифри, като са посочени броят на всеки тип причастие, ексцерпирано от оригиналния текст, броят на преводните еквиваленти и броят на различните видове трансформации. Описаният подход има висока практическа стойност, защото дава възможност за бързото изграждане на представа относно количествената дистрибуция на причастията в оригиналния текст и арсенала от възможности при превода им.

В подраздела, посветен на резултатите, освен количествен, е включен и съдържателен анализ. В него прави впечатление различната подредба на разглежданите причастни форми – подредени са по низходящ ред според честотата им на употреба в текста на Токарчук. На първо място е поставена групата на миналите страдателни причастия (952), а сред преводните им съответствия най-многобройна е групата на абсолютните еквиваленти в лицето на българските минали страдателни причастия. Обяснение на този резултат дисертантката намира във факта, че миналите страдателни причастия са високочестотни форми и в двата езика. Интерпретирайки резултатите от прегледа на емпиричния материал, тя търси отговор на въпроса кои граматични характеристики на причастията провокират преводаческия избор, като отчита не само някои от морфологичните и семантичните паралели между полските и българските нефинитни форми, но и техните синтактични функции.

Подходът на Г. Кръстева към полското минало деятелно причастие се вмести в общоприетото схващане, че еловите причастия са напълно адективизирани в славянските езици (по Гугуланова) и ги третира като етимологични причастия и функционални прилагателни.

Г. Кръстева генерира тезата, че многобройните примери на превод на полския имперсонал (-no, -to) с български финитни форми в ренаратив е начин да се изрази резултатност и дистанцираност от събитията.

Към някои преводачески решения дисертантката подхожда от гледна точка на стилистиката, в която изборът на средства заема централно място. Обяснява предпочитанието към финитни форми при превод на поредица от сегашни деятелни причастия като похват за избягване на стилистично грапаво, макар и граматично адекватно натрупване на причастни форми в българския текст.

В търсене на обяснение на заменяемостта на някои видове причастия, авторката подхожда към тях като към акт на предикация и съответно открива преводната еквивалентност на тези причастия в идентичността на признака, приписван на обекта, който появяват (*zamieszkanu pałac – обитаем дворец; sprana chustka – избеляла кърпа* и др.).

Г. Кръстева разглежда преводите и на полските деепричастия, като подчертава системните различия в полската и българската партиципна система, една от проявите на които е липсата на предварително деепричастие в българския език. Обръща внимание и на намалялата честотност на предварителното деепричастие в полския език, което вероятно е причината за регистрирането само на три форми в произведението на Токарчук. Специално внимание отделя на преводната двойка *rozumiawszy – разбирайки* и я коментира от гледна точка на таксисното значение на оригинала.

Видът на глагола също е превърнат в критерий за съпоставка на преводните единици, а данните позволяват да се изведе констатацията, че в преобладаващия брой случаи има симетрия във вида на оригиналното и преводното причастие.

Централно място сред изводите заема констатацията, че най-богат и разнообразен е инструментариумът, използван при превода на минали страдателни причастия, а трансформациите са както морфологични, така и лексикални (напр. изпускания).

Третата глава е озаглавена „Превод на българските причастия на полски език“. Структурирана е по подобен начин като предходната глава – отделните видове причастия, срещнати в текста, са обособени в подглави, а в техните рамки причастията допълнително са сегрегирани според начина им на превод. В третата глава обаче Г. Кръстева въвежда на места допълнителни критерии за подялба на изследваните единици – според синтактичните им функции в изречението и според типа на изходния глагол от гледна точка на преходност / непреходност. Нещо повече – открива обвързаност между двете. Следвайки структурната методика на втората глава и в тази дисертантката обособява резултатите от анализа, като ги поделва на количествени и съдържателни. Въведеният нов критерий – подялба на миналите страдателни причастията с оглед на преходността / непреходността на изходните глаголи, е отразен и в структурно отношение, т.е. представени са отделно.

Що се отнася до съдържателния анализ, един от изводите, представени в него засяга честотността на българските нефинитни форми и по-точно трикратната находка на сегашни деятелни причастия и пълната липса на деепричастия. Последното се обяснява с историческата съдба на деепричастието, което като книжовна норма възниква доста късно

в българския език (XIX в.) и вероятно не притежава достатъчна жизненост по времето на създаване на разказите на Йовков.

Макар и разположен на едно от последните места, важен и обобщаващ за дисертацията е изводът за честотността на нефинитните форми в двата текста – полския на Токарчук и българския на Йовков. Като резултат от статистическия анализ дисертантката посочва миналото страдателно причастие като най-многобройно. Обяснява предпочитанията на авторите към него с високата му степен на резултативност и склонността към адеквативизация, което му позволява да изпълнява широк спектър от синтактични функции.

Друг извод засяга честотността на полските причастни форми в ролята им на преводни еквиваленти. Г. Кръстева твърди, че те са най-често срещаният избор на преводача, което се обяснява с желанието да се запази синтактичната роля и залога на изходния текст. Тук логично се появява въпросът дали синтактичните функции не застават в центъра на интуитивното решение на преводача и доколко те предопределят избора му.

Авторката извежда като извод и твърдението, че въпреки горната констатация, в редица случаи се наблюдава превод на деятелни причастия със страдателни и обратно, а това води до нарушаването на диатезата и смяна на синтактичните функции на причастните форми в езика на превода. Посочва като извод, че видът на глагола също се явява фактор за възникването на известни нарушения в семантичната тъкан на текста – преводът на причастия, образувани от свършени глаголи с причастия, образувани от несвършени, измества резултативността на оригиналния текст и въвежда процесуалност и едновременност на действието. В някои случаи обаче, посочва Г. Кръстева, асиметрията по отношение на вида не издълбава голяма семантична пропаст между изходния и преводния текст, както е в примера *две-три греди, носивели / czernieją dwie, trzy belki*. Въпреки уговорката, че изследването няма за цел да оценява преводаческия избор, авторката намира за уместен и сполучлив похвата, при който минали деятелни причастия се превеждат с лични глаголни форми (освен горепосочения пример съществуват още осем подобни).

В обобщението към третата глава дисертантката коментира също и няколкото лексикални изпускания, като изразява мнение, че в повечето случаи те не водят до семантични загуби в преводния текст. Обяснява случаите на превод на причастия с различни видове сложни конструкции със стремежа на преводача да компенсира липсата на абсолютен еквивалент, да остане в рамките на авторския идиолект или да предаде експресивността на оригинала.

Последният раздел – заключението, съдържа преди всичко обобщение и коментар на извършените в двата превода преводни трансформации – граматични и лексикални и техните подвидове. От изводите може да се заключи, че всички граматични трансформации (съгласно описаните от И. Ликоманова) са констатирани в преводните

текстове. Същото се отнася и за лексикалните трансформации (с изключение на транспозициите, които предварително бяха изключени от обсега на изследването).

Приносна част на труда е предложената комбинирана / комплексна трансформация, заимствана от класификацията на Бархударов. Похвално е предложението на дисертантката тя да бъде включена към останалите трансформации, с цел обогатяването и прецизиране на класификацията.

Като обобщение на гореизложеното може да се заключи, че дисертантката е пристъпила към анализа на емпиричния материал след солидна теоретична подготовка и овладяване на научната материя, свързана с причастните системи на българския и полския език и преводните трансформации. Към изследваните единици е приложен комплексен подход – от гледна точка на граматичното им значение, семантиката и възможните им синтактични функции. На базата на този подход е извършен опит да се мотивират избраните от преводачите решения. Изборът на полско-български и българо-полски преводи като източници на емпиричен материал осигурява широк поглед върху славянската партиципна система – експлицират се както паралелите между българските и полските причастия, така и техните системни различия. Разглеждането им от транслатологична гледна точка е силен приносен момент към полско-българското съпоставително езикознание.

Приложенията, оформени в два тома доказват мащаба на работата, посветена на събирането на емпиричния материал за целите на изследването.

Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертационния труд. Структурата му следва подредбата и сегментацията на дисертацията, а в съдържателен план представя следваните теоретични постулати, изследователските проблеми и резултатите от проучването.

Броят публикации – общо четири, удовлетворява изискванията на законовите разпоредби в това отношение.

В заключение предлагам на уважаемото жури да присъди научната и образователна степен „доктор” на докторантката Галина Кръстева.

20. IV. 2019 г.

София